

Ρόντρικ Μπίτον: Πώς «βλέπει» ένας Άγγλος 5.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας

Ο διάσημος Βρετανός καθηγητής, στο βιβλίο του «Οι Έλληνες», που μόλις μεταφράστηκε στα ελληνικά, περιγράφει τη μακραίωνη ιστορία του Ελληνισμού από την Εποχή του Χαλκού μέχρι σήμερα

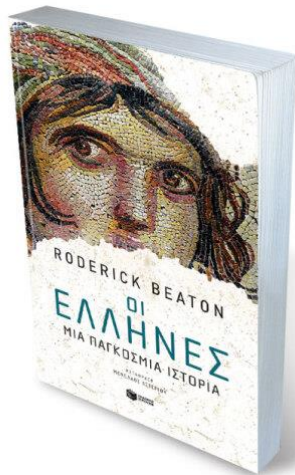
Απαγορεύεται από το δίκαιο της Πνευμ. Ιδιοκτησίας η καθ' οιονδήποτε τρόπο παράνομη χρήση/ιδιοποίηση του παρόντος, με βαρύτερες αστικές και ποινικές κυρώσεις για τον παραβάτη

Ενα τεράστιο επίτευγμα. Μόνο έτσι μπορεί να χαρακτηρίσει κανείς την προσπάθεια του νεοελληνιστή και καθηγητή, επί σειρά ετών μέχρι τη συνταξιοδότησή του, στο King's College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου Ρόντρικ Μπίτον. Το βιβλίο του «Οι Έλληνες», που μόλις μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Μενέλαο Αστερίου και κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Πατάκη, συνιστά την πιο σημαντική, μέχρι στιγμής, απόπειρα να περιγραφούν ο Ελληνισμός, οι Έλληνες και η ελληνικότητα από την Εποχή του Χαλκού μέχρι σήμερα μέσα από τα πολιτιστικά, ιστορικά αλλά και επαναστατικά επιτεύγματα, εστιάζοντας στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα και τις σπουδαίες μορφές που ενέπνευσαν και καθόρισαν τον Ελληνισμό.

Αλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι το ανέφερε στις εορταστικές του ευχές και ο πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης. Απαντώντας ουσιαστικά σε όλες τις θεωρίες που διαχώριζαν την αρχαία από τη σύγχρονη Ελλάδα, ο Μπίτον προασπίζεται μια χρονική ενότητα εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στην ελληνική γλώσσα και καθιστώντας τη τον βασικό οδηγό της πολύτροπης, ενδεδειγμένης ανάγνωσής του.

Με όμορφες περιγραφές αλλά και με ουσιαστική επιστημονική επάρκεια, προσπαθεί να αποδείξει γιατί μέσα από την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό, που ήταν το κυριότερο όπλο στα χέρια των Ελλήνων, «η μακρά Ιστορία των Ελλήνων είναι σίγουρα μια από τις πλουσιότερες, αν όχι η πλουσιότερη, στην παγκόσμια Ιστορία. [...] Γιατί, όπως έλεγε με περιεκτικό και ωραίο τρόπο ο καταξιωμένος συγγραφέας και ηθοποιός Στίβεν Φράι για τη διακοσιοστή επέτειο της Ελληνικής Επανάστασης στις 25 Μαρτίου 2021 “Η Ελλάδα δεν θα οφείλει ποτέ στον κόσμο τόσα όσα οφείλει ο υπόλοιπος κόσμος στην Ελλάδα”».

Το βιβλίο του Ρόντρικ Μπίτον «Οι Έλληνες» εξηγεί τον παγκόσμιο αντίκτυπο του ελληνικού πολιτισμού, προασπίζεται τη χρονική ενότητά του και απαντά στις θεωρίες που διαχώριζαν την αρχαία από τη σύγχρονη Ελλάδα

Τα επιτεύγματα των Ελλήνων

Είναι προφανές ότι η βασική επιρροή του εμφανώς φιλέλληνα Μπίτον είναι ο Γιώργος Σεφέρης, του οποίου έχει γράψει τη βιογραφία, αλλά και η εικόνα του Ελληνισμού που είχε διαμορφώσει μέσα από τους στίχους του κορυφαίου ποιητή: από τα μικρασιατικά παράλια που καθόρισαν την ποιητική συνείδηση του Σεφέρη μέχρι τους σύγχρονους πολέμους και τις περιπέτειες της Οδύσσειας υπήρχε μια ενιαία γραμμή που ήταν η συνείδηση της ταυτότητας και της γλώσσας.

«Αυτός ο κόσμος δεν είναι ο δικός μας, είναι του Ομήρου» είναι η προμετωπίδα που χρησιμοποιεί ο Μπίτον σε ένα από τα κεφάλαιά του, παραπέμποντας στον στίχο του Σεφέρη με αναφορά τον Οντεν, θέλοντας να δείξει ότι ο εξοικειωμένος με τη βρετανική κουλτούρα νομπελίστας Έλληνας ποιητής δεν άνοιξε τυχαία τον δρόμο σε μια διαφορετική ανάγνωση για τη βαθιά διάρκεια του Ελληνισμού, πέρα από φυλετικές θεωρίες και προκαταλήψεις.

Ακόμα και όταν ο Μπίτον αναφέρεται, για παράδειγμα, στον Ελληνισμό του Καβάφη τονίζοντας ότι «το επίτευγμά του ήταν ότι φανταζόταν έναν ελληνικό κόσμο με κέντρο τη γενέτειρά του, την οποία είχαν ιδρύσει Μακεδόνες σε αιγυπτιακό έδαφος πριν από 2.000 και πάνω χρόνια», είναι σαφές ότι παραπέμπει σε δικές του παράλληλες αναγνώσεις που εξηγούν ακριβώς γιατί ο εξελληνισμός που πραγματοποίησε ο Μέγας Αλέξανδρος στα βάθη της Ασίας μέσω της γλώσσας ήταν για τους Έλληνες το μεγαλύτερό τους όπλο: ούτε οι επεκτατισμοί, ούτε οι εθνικιστικές θεωρίες.

Γι' αυτό και ο συγγραφέας διαχωρίζει εξ αρχής τη θέση του από τις αναγνώσεις του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου ή του Σπυρίδωνα Ζαμπέλιου, οι οποίοι εστίαζαν στην εθνική ιστορία, δηλαδή στην αυτοαναφορική εστίαση της αφήγησης «που λέμε στους εαυτούς μας», όπως χαρακτηριστικά

τονίζει ο Μπίτον.

Σε αντίθεση με τους επιφανείς Έλληνες ιστορικούς, ο Μπίτον, απευθυνόμενος καταρχάς στο αγγλόφωνο αναγνωστικό κοινό (το βιβλίο γράφτηκε και κυκλοφόρησε αρχικά στα αγγλικά) θέλει να εξηγήσει γιατί η έννοια της ελληνικότητας διαπερνά όλα τα στάδια της σύγχρονης κουλτούρας φτάνοντας βαθιά στον χρόνο, καθώς ανιχνεύεται στα κείμενα του Ηρόδοτου ή του Πλούταρχου, εμπνέει τους γλύπτες και τους δημιουργούς της αρχαιότητας και κάνει ακόμα και τον Μάρκο Αυρήλιο να γράφει τα «Εις εαυτόν» στα ελληνικά.

Επίσης, εμπνέει τους ξένους ρομαντικούς περιηγητές και καθιστά τους Φαναριώτες τους μορφωμένους εμπνευστές της Ελληνικής Επανάστασης - και της εδραίωσής της πέρα από τα σύνορα. Το καλύτερο, όμως, από όλα αυτά τα πολύτιμα στοιχεία και τις διαπιστώσεις που παραθέτει ο Μπίτον είναι ότι παρουσιάζει ακόμα και τα ελαττώματα που συνήθως εμείς οι ίδιοι αποδίδουμε στους εαυτούς μας ως πλεονεκτήματα μετατρέποντας, για παράδειγμα, την έριδα, την κόντρα και τον μόνιμο διχασμό σε ένδειξη ενός ζωντανού πνεύματος ενώ θεωρεί, παραπέμποντας στον Οδυσσέα, «ότι η Ιστορία των Ελλήνων είναι μια ιστορία επινοητικότητας και ανεξάντλητης δημιουργικότητας, η οποία είναι σίγουρα φανερή τόσο στην εποχή του COVID-19, της μαζικής μετανάστευσης και των νέων απειλών εναντίον της παγκόσμιας σταθερότητας όσο και στις προηγούμενες περιόδους διαμόρφωσης των Ελλήνων στην παγκόσμια ιστορία».

Ελληνισμός πέρα από τα σύνορα

Εν ολίγοις, αν έπρεπε να διαμορφώσει ο ίδιος ο Μπίτον τον κόσμο του Ελληνισμού μέχρι σήμερα, θα έφτιαχνε αυτή τη νοερή γραμμή που ενώνει τις ελληνικές αποικίες της αρχαιότητας με τον Εύξεινο Πόντο φτάνοντας στην αλεξανδρινή εποχή μέχρι τα βάθη της Ασίας, εκεί όπου μας εξηγεί ότι υπάρχουν ακόμα ελληνικοί ναοί και ανθούν μέχρι σήμερα ελληνικές τεχνικές και μοτίβα. Είναι συγκινητικό πώς το δημοκρατικό όραμα των ιωνικών πόλεων ανιχνεύεται, από τον ίδιο, όχι μόνο στα ελληνικά κείμενα, αλλά και στην αγάπη του στρατηγού Μακρυγιάννη γι' αυτά τα αγάλματα που κρατούσε στα χέρια και τον κινητοποιούσαν ώστε να πάρει τα όπλα.

Τον συγγραφέα φαίνεται να τον συγκινούν όχι μόνο η αρχαία ελληνική ποίηση, αλλά και οι τελετές των Ολυμπιακών Αγώνων, τις οποίες διαβάζει μέσα από τα τελετουργικά της Δήλου γνωρίζοντας ότι η σχέση των Ελλήνων με το μεταφυσικό ήταν αυτός ο άμεσος διάλογος με τους θεούς τους, τους οποίους αυτοί πρώτοι έφεραν ακριβώς στα μέτρα τους. Το βασικότερο, όμως, όλων είναι ότι οι Έλληνες δεν έπαψαν ποτέ να διεκδικούν την ελευθερία και τη δημοκρατία διδάσκοντας ακόμα και στους Ρωμαίους την αξία της πόλης, της πολιτικής και της φιλοσοφίας γιατί, όπως σημειώνει ο Μπίτον, «ο κόσμος της παραδοσιακής ελληνικής πόλεως ήταν έντονα κοινοτικός».

Το υψηλότερο αγαθό ήταν η επιβίωση και η ευημερία του σώματος των πολιτών. Αυτό ήταν που στόχευαν να εξασφαλίσουν οι δημόσιες γιορτές και η λατρεία των παραδοσιακών θεών - και πάντα για όλα τα μέλη της κοινότητας». Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμα και όταν επιβλήθηκε η χριστιανική θρησκεία όλες αυτές οι συνήθειες, ακόμα και τα παγανιστικά τελετουργικά, εξακολούθησαν να

υπάρχουν ακριβώς λόγω της βαθιάς συνείδησης της κοινότητας, της κουλτούρας, των εθίμων και των κοινών αντιλήψεων.

Ακόμα και όταν, κατά τη διάρκεια του Χριστιανικού Βυζαντίου, άλλαξε η καθημερινή ζωή, έκλεισαν τα θέατρα και η όψη των πόλεων ήταν εντελώς διαφορετική από αυτή της ρωμαϊκής περιόδου, οι ανώτεροι άρχοντες και οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου έπρεπε να επικαλεστούν το ελληνικό μέρος και να πάρουν τον τίτλο «βασιλεύς» από τους αρχαίους Μακεδόνες ηγεμόνες και τις ελληνιστικές δυναστείες που ακολούθησαν.

«Υιοθετώντας τον τίτλο “πιστός εν Χριστώ βασιλεύς”, ο Ηράκλειος επαναπροσδιόριζε με μια μονοκοντυλιά την αυτοκρατορία την οποία κυβερνούσε όχι μόνο ως κληρονόμο του περιούσιου βασιλείου του Θεού, αλλά και των σπουδαίων ελληνιστικών βασιλείων που είχαν προηγηθεί της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Μια άλλοτε παγανιστική αυτοκρατορία γινόταν τώρα χριστιανικό βασίλειο, το οποίο καθοριζόταν με βάση τη θρησκευτική πίστη και (μολονότι αυτό ήταν απόρρητο) την ελληνική γλώσσα», επισημαίνει με ακρίβεια ο Μπίτον. Ακόμα, δηλαδή, και αυτοί που αυτοαποκαλούνταν Ρωμαίοι ή Ρωμιοί μιλούσαν ελληνικά και δεν είναι τυχαίο ότι αυτό το όνομα θα συνδεθεί με το γλωσσικό ζήτημα και τον πόλεμο που ακολούθησε αργότερα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Η ουσία είναι ότι η γλώσσα δεν έπαψε να είναι η ελληνική, μια κοινή γλώσσα που γίνεται η βασικότερη και υψηλότερη κατάκτηση των Ελλήνων, του εμπορίου, της πολιτικής, της διοίκησης (βλ. αργότερα Φαναριώτες), αλλά και της πίστης «αυτής της καινούριας λέξης», όπως επισημαίνει ο Μπίτον. Δεν είναι τυχαίο ότι ο ελληνόφωνος κόσμος συνδέθηκε άμεσα με την Κωνσταντινούπολη, αν και ο Μπίτον δεν θεωρεί την Αλωση του 1453 ως την πιο τραγική ημερομηνία για τον σύγχρονο πολιτισμό, αλλά τη λεηλασία της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 που αποδεκάτισε την Πόλη, αφού «θα επιβίωνε ακρωτηριασμένη για άλλους δυόμισι αιώνες.

Ομως δεν θα ξαναγινόταν ποτέ σημαντική πολιτική δύναμη. Και από εκείνη την ημέρα του Απριλίου του 1204, οι ελληνόφωνοι στη συντριπτική πλειονότητά τους θα υποχρεώνονταν να ζουν

υπό ηγεμόνες οι οποίοι δεν μοιράζονταν ούτε τη γλώσσα, ούτε τη θρησκεία τους, κατάσταση που θα συνεχιζόταν μέχρι το 1923».

Είναι μάλιστα πολύ έξυπνος ο τρόπος που θυμίζει στους αγγλόφωνους, αρχικά, αναγνώστες του το επιθετικό μένος των «βάρβαρων» Φράγκων και άρα τη βαρβαρότητα της Δύσης έναντι του ελληνόφωνου αυτού κόσμου της Ανατολής, απαντώντας σε θεωρίες που επικρατούσαν για χρόνια περί «απολίτιστης» ελληνόφωνης Ανατολής του Βυζαντίου. Επίσης, ο Μπίτον φροντίζει να κάνει γνωστό ότι «βάρβαρο» στην Αρχαιότητα οι Έλληνες αποκαλούσαν αυτόν που δεν μετέχει της ελληνικής παιδείας και άρα δεν μιλάει την αττική γλώσσα.

Εχει, μάλιστα, και μια έξυπνη παρατήρηση που δεν θέλει την Αλωση από τον σουλτάνο ως την απόλυτη τραγωδία του ελληνόφωνου κόσμου, αφού θεωρεί ότι μετατρέποντας την ορθόδοξη εκκλησία σε κρατικό θεσμό ο Μωάμεθ ο Β΄ ουσιαστικά συνέβαλε, έστω και άθελά του, στη διατήρηση του ελληνικού στοιχείου: και αυτό γιατί ήταν τότε που οι Έλληνες «επανεφηύραν», όπως λέει, τον εαυτό τους ως χριστιανοί ορθόδοξοι και άντεξαν έτσι τόσα χρόνια υπό τον ζυγό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Πώς οι Έλληνες «έσωσαν» τη Δύση

Με άλλα λόγια, αυτό είναι που τους έκανε να αντέξουν, το σημαντικότερο όπλο τους, η βασική και κύρια ένδειξη του πολιτισμού τους: η γλώσσα. Ο Μπίτον επανέρχεται διαρκώς στη γλώσσα την οποία θεωρεί σημαντικότερη και από τις ίδιες τις νίκες στο πεδίο των μαχών, ως κεντρική ένδειξη υπεροχής μέσω του πολιτισμού. Με αυτό τον τρόπο απαντάει στον Βρετανό φιλόσοφο Τζον Στιούαρτ Μιλ, ο οποίος έγραφε το 1846 ότι η Μάχη του Μαραθώνα είναι το σημαντικότερο στοιχείο της αρχαίας κληρονομιάς, αφού εκεί κατάφεραν οι Έλληνες να αποκρούσουν τους Πέρσες εξασφαλίζοντας έτσι τη μελλοντική ιστορία της Ευρώπης.

Ο Μπίτον, αντικρούοντας αυτή την άποψη, θυμίζει ότι είναι πολλές οι δυνάμεις που έχουν εισβάλει από την Ανατολή στη Γηραιά Ηπειρο, θεωρώντας πως τελικά είναι κάτι άλλο που καθιστά τους Έλληνες σημαντικούς - και σημαντικά τα επιτεύγματά τους, πέρα από τους πολέμους: «Η απάντηση δεν βρίσκεται σε οτιδήποτε συνέβη στα πεδία των μαχών αλλά στον τρόπο με τον οποίο κατέληξε να λέγεται η Ιστορία στη συνέχεια.

Έλληνες είπαν την ιστορία. Πώς διαφορετικά θα λέγονταν, ακόμη και σήμερα, μετά από καιρό αυτοί οι πόλεμοι, Περσικοί; Και πάλι η επινόηση του αλφαβήτου επέτρεψε στους Έλληνες να πουν την Ιστορία με τον τρόπο που την είπαν και να διατηρηθεί αυτή μέχρι σήμερα. Για αιώνες πριν από τους Περσικούς Πολέμους, οι νικητές ηγεμόνες διακήρυσσαν τα επιτεύγματά τους γραπτά: στην αρχαία Μεσοποταμία, στην Αίγυπτο, στην Ασσυρία, και στην Περσία μάλιστα. Όμως ο ελληνικός κόσμος ήταν διαφορετικός. Αυτό οφειλόταν εν μέρει στο ίδιο το νέο σύστημα γραφής και εν μέρει στην ιδιαίτερη οργάνωση των πόλεων-κρατών.

Δεν υπήρχε κανένας ανώτερος ηγεμόνας για να ορίσει πώς θα έπρεπε να τιμάται η νίκη, και ούτε κανένα ιεραρχικό σύστημα για να ελέγξει τη διαδικασία. Κανένας δεν είχε το μονοπώλιο του γραπτού λόγου. Από όλους εκείνους τους Έλληνες οι οποίοι κατέγραψαν αυτά που ήξεραν και σκέπτονταν για τους Περσικούς Πολέμους, ενώ τα γεγονότα ήταν ακόμα ζωντανή μνήμη, δυο είχαν την τύχη και να αντέξουν τα γραπτά τους να διαδοθούν - σε βαθμό που και σήμερα μπορούμε να διαβάζουμε τι είχαν γράψει».

Πρώτος, κατά τον Μπίτον, ήταν ο Αισχύλος, ο οποίος στους «Πέρσες» μιλούσε για τους Έλληνες που μάχονταν κατά των Περσών και ο άλλος ήταν ο Ηρόδοτος που έγραψε πρώτος την Ιστορία τους και μάλιστα στην ιωνική διάλεκτο. Είναι, άλλωστε, εκείνος που αναφερόμενος στους ανθρώπους που ζουν στις ελληνικές πόλεις-κράτη, κάνει πρώτος λόγο για το «ελληνικόν».

«Εδώ πρέπει να σημαίνει πολύ συγκεκριμένα όλους εκείνους τους ανθρώπους οι οποίοι μοιράζονται όλα όσα κατονομάζουν οι Αθηναίοι σε αυτή τη φανταστική ομιλία: γενετική κληρονομιά και γλώσσα προπαντός, και κατόπιν εκείνα που συνδέονται χαλαρότερα από τη σύνταξη της διατύπωσης του Ηροδότου και τα οποία θα αποκαλούσαμε σήμερα “κουλτούρα”».

Σε αυτήν εστιάζει ο συγγραφέας Μπίτον και γι' αυτό ακριβώς το πολιτιστικό επίτευγμά του, ο οποίος επανέφερε το «ελληνικόν» στην πρώτη γραμμή και μας έκανε να (ξαν)αγαπήσουμε ακόμα και όλα όσα ξεχνάμε, πρέπει να του είμαστε αιώνια ευγνώμονες. Είναι, άλλωστε, βέβαιο ότι το έργο του «Οι Έλληνες» θα μνημονεύεται και τους επόμενους αιώνες. Ένα βιβλίο-σταθμός.